

SZAVAK HATÁROK NÉLKÜL?

A személyhez fűződő jogok megsértésének nemzetközi magánjogi problémái, különös tekintettel az alkalmazandó jogra*

BODNÁR Katalin
egyetemi hallgató (PPKE JÁK)

1. Előszó

A 21. század a globalizáció és a korlátlan információáramlás korszaka, amelynek következtében a világ kiszélesedett mindenki számára. Míg korábban az államhatárok behatárolták az ember életét, mozgásterét, ma erről már nem beszélhetünk olyan értelemben, mint azelőtt. Ahogyan az emberek, úgy a szavak sem ismernek határokat. Számos író jelenteti meg műveit nem is két, de több nyelven, így ezek az egész világon terjeszthetővé és olvashatóvá válnak. Az országosan nagyobb kapacitással rendelkező kiadók és műsorszóró szervezetek igyekeznek minél több országra kiterjeszteni munkásságukat, ezzel is növelve közönségük számát világszerte. Az internet által kínált lehetőségek pedig végképp relativizálták az országhatárok jelentőségét. Mindennek hátulütője az információt szolgáltatók oldaláról, hogy szembe kell nézniük valamennyi olyan állam jogrendszerével, amelyekben az általuk közzétett információ valakinek a jogába ütközik. Mindezen folyamatok és az egyes jogrendszerek jelentős szabályozási különbségei akár azt is eredményezhetik, hogy az egyik államban jogszerűen kiadott publikáció a másik államban valakinek a személyhez fűződő jogát, például a jó hírnevét sérti.

A fenti problémával az európai jogalkotónak is szembe kell néznie, és valamilyen megoldást kell találnia a nemzetközi jelentőségű rágalmozási esetek, ezen belül is az ilyen jogviták esetén alkalmazandó jog szabályozása kapcsán.

* A tanulmány a XXXI. OTDK Állam- és Jogtudományi Szekciójának Szegeden, 2013. március 25–27. között megrendezett konferenciáján, az Infokommunikációs jog tagozatban I. helyezést elért dolgozat alapján készült. Konzulens: Szabó Sarolta.

2. Az alkalmazandó jog problémái, a tagállami nemzetközi magánjogi szabályozás

Amikor bíróság elé kerül egy nemzetközi elemmel rendelkező eset, a testület először mindig azt vizsgálja, van-e joghatósága. Ha a kérdésre igenlő válasz született, akkor tér át a második vizsgálati lépcsőre: meg kell ugyanis határoznia, melyik állam anyagi jogát fogja majd alkalmazni, azaz az alkalmazandó jog problémaköre kerül a középpontba. Mivel a személyhez fűződő jogok megsértése terén jelenleg nincs olyan, az alkalmazandó jogot meghatározó, az Európai Unió által elfogadott szabály, amely helyettesíthetné a nemzeti jogot, ezért az Unió jelenlegi 27 tagállama saját maga határozza meg, milyen kollíziós szabályokat alkalmaz ezen a téren.

2.1. „Róma II.” rendelet és a magánélethez fűződő jog

2007. július 11-én az Európai Parlament és a Tanács elfogadta a szerződésen kívüli köteleket szabályozó „Róma II.” rendeletet.¹ Mindazonáltal hosszas vita után a jogalkotó kénytelen volt lemondani a magánélet és a személyiségi jogok megsértéséből eredő károokra vonatkozó szabályok megalkotásáról, így ezt a témakört kivette alkalmazási köréből.² Emellett azonban a rendelet 30. cikke tartalmaz egy felülvizsgálati záradékot, amelyben kötelezi a Bizottságot, hogy legkésőbb 2008. december 31-ig nyújtson be egy tanulmányt az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak és az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak a magánélet és a személyiségi jogok megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jog terén fennálló helyzetről, figyelembe véve a sajtószabadságra és a médiában érvényesülő véleménynyilvánítási szabadságra vonatkozó szabályokat.³

2.2. Kodifikálási munka és annak problémái

A Rendelet kodifikációja során egy eléggé hosszas és kibékíthetetlen jogalkotási helyzet alakult ki a személyhez fűződő jogok megsértéséből eredő károokra vonatkozó alkalmazandó jog meghatározását illetően. A jogalkotásban résztvevő szervek által javasolt, de el nem fogadott tervezetek sokasága azt mutatja, hogy mennyire érzékeny területen próbál az Európai Unió harmonizált szabályokat alkotni.⁴ A Bizottság még 2002-ben, a tervezet előkészítése során javaslatában a sértett lakóhelye szerinti állam jogát jelölte meg alkalmazandó jogként. A javaslatot azonban éles kritika érte, főként a média szereplői oldaláról.⁵ Az ellenzők azt hozták fel ellenérvként,

¹ Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról. *HL* L 199. (a továbbiakban: „Róma II.” rendelet).

² „Róma II.” rendelet, 1. cikk (2) bekezdés g) pont.

³ „Róma II.” rendelet, 30. cikk (2) bekezdés.

⁴ Diana WALLIS: *Working Document*. www.conflictoflaws.net/2010/rome-ii-and-defamation-diana-wallis-and-the-working-paper/ (2012.01.26.)

⁵ Jan-Jaap KUIPERS: *Towards a European Approach in the Cross-Border Infringement of Personality*

hogy e kapcsolóelv alkalmazása esetén a kiadó székhelye szerinti bíróságnak a sérített fél lakóhelye szerinti állam jogát kellene alkalmaznia a jogvitában a kiadó ellen, még akkor is, ha a fórum saját anyagi joga alapján az adott kiadvány nem minősül rágalmazónak.⁶

Mindezeket átgondolva a Bizottság 2003 júliusában egy újabb javaslatot nyújtott be a Parlament és a Tanács elé megvitatásra azon cél által vezérelve, hogy a kollíziós szabályok harmonizálása ezen a területen jogbiztonságot teremtsen.⁷ A 6. cikk szerint a *lex fori* kerülne alkalmazásra, ha a 3. cikk által kijelölt jog ellentétes lenne a fórum jogának alapvető elveivel, tekintettel a véleménynyilvánítás szabadságára az adott országban. A válaszadás jogára vagy az azzal egyenértékű intézkedésre alkalmazandó jog a műsorszolgáltató vagy a kiadó szokásos tartózkodási helye szerinti jog. Az említett cikk alapján tehát elsősorban a jogellenes károkozásra alkalmazandó jogra vonatkozó általános szabályokat rendező 3. cikket kell alkalmazni, amely elsődlegesen a kár bekövetkezéének helye szerinti jogot jelöli alkalmazandó jogként, függetlenül attól, hogy a károkozó esemény hol történt, vagy attól, hogy a káresemény hol fejt ki közvetett káros hatásait. Mindazonáltal a (2) bekezdés értelmében, ha a károkozó és a károsult tartózkodási helye ugyanazon tagállamban van, akkor a közös tartózkodási hely szerinti állam joga lesz alkalmazandó. A 3. cikk harmadik szabályozási lépcsőjét a legszorosabb kapcsolat kimentési elve képezi. Ilyen szorosabb kötelék vélelmezetten fennáll a cikk szerint, ha a felek között létezik valamilyen korábbi kapcsolat, például egy olyan szerződés, amely kapcsolódik a szóban forgó szerződésen kívüli kötelelemhez.

A Bizottság javaslatát követően az Európai Parlament módosította a rendelet tervezetét.⁸ Ennek alapján a személyhez fűződő jogok megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelemekre azon állam joga az irányadó, ahol a veszteség vagy a kár leglényegesebb elemei megvalósulnak vagy megvalósulhatnak. A módosítás szerint vélelmezni kell, hogy nyomtatott sajtó vagy műsorszórás általi sérelem esetén a kár leglényegesebb eleme abban az országban valósul vagy valósulhat meg, amelyre a közzététel vagy a műsorszórás irányul. Ha ezen szabály által kijelölt hely nem nyilvánvaló, azon ország jogát kell a vélelem szerint alkalmazni, ahol a szerkesztői ellenőrzést gyakorolják. A cikk további pontosításokat is tartalmaz, így felsorol olyan tényezőket, amelyek alapján meghatározható azon ország, amelyre a közzététel vagy a műsorszórás irányul. Ilyen tényezőnek minősül a közzététel vagy a közvetítés nyel-

---

Rights. www.germanlawjournal.com/index.php?pageID=11&artID=1379, 1692.

⁶ Comparative Study on the situation in the 27 Member States as regards the law applicable to non-contractual obligations arising out of violations of privacy and rights relating to personality. JLS/2007/C4/028. Final report. 72. (a továbbiakban: Comparative Study).

⁷ Proposal for a Regulation of the European Parliament and the Council on the law applicable to non-contractual obligations. /* COM/2003/0427 final – COD 2003/0168 */

⁸ Jelentés a szerződésen kívüli kötelezettségekre alkalmazandó jogról szóló európai parlamenti és tanácsi rendeletre irányuló javaslatról. (2003/0168 (COD)) A6-0211/2005, (a továbbiakban: Jelentés). www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A6-2005-0211&language=HU, 2012.01.23.

ve, az értékesítés volumene vagy a közönség mérete egy adott országban a teljes értékesítési volumenhez, illetőleg a teljes közönségméret arányaihoz képest, vagy e tényezők kombinációja. Kiemeli továbbá, hogy a jelen cikket kell alkalmazni az interneten és az egyéb elektronikus hálózatokon történő publikációra is. A (2) bekezdés a válaszadás jogát tekintve nem változtat a Bizottság javaslatán, alkalmazandó jogként itt ugyanúgy a kiadó vagy műsorszolgáltató szokásos tartózkodási helyét jelöli meg. Mindemellett a javaslat Preambulumában megjegyzi, hogy „elsőbbséget kellene biztosítani az olyan médiának, amely felelősen kezeli a személyhez fűződő jogokat és kész arra, hogy autonóm módon és konszenzus alapján egy magára nézve kötelezőnek elismert Európai Médiakódexet és/vagy egy Európai Médiatanácsot hozzon létre, amely egységesített döntéshozatali iránymutatással tud szolgálni az érintett bíróságok számára is.”⁹

A Parlament javaslata egyértelműen a sajtószerveknek kedvez azáltal, hogy vélelmi szabályával azon ország jogát rendeli alkalmazni, amelyre a műsorszórás vagy a közzététel irányul, ami gyakorlatilag a kiadó székhelyével egyezik meg. Ezáltal a Bizottság és a Parlament javaslata éles ellentétben állt egymással, így természetesen a Bizottság nem fogadta el a Parlament által első olvasatban javasolt módosításokat. Ezen oknál fogva azt javasolta, hogy vegyék ki a szabályozás köréből a média útján történő jogsértéseket, de a magánélethez fűződő jog egyéb úton történő megsértésére az általa még 2003 júliusában javasoltakat tartotta elfogadhatónak.¹⁰

Válaszként a Tanács berkeiben 2006 szeptemberében megszületett egy közös álláspont.¹¹ A dokumentum szövege alapján megegyezett abban a Bizottság fenti javaslatával, hogy szintén kizárta a Rendelet tárgyi hatálya alól a magánélethez fűződő jogok média általi megsértéséből eredő károk szabályozását. Azonban a Tanács ennél továbbmen.; az általa javasolt szűz cikk ugyanis valamennyi, a személyhez fűződő jogok megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelmet tartalmazza, nem csak a média útján történő sérelmeket.

Az Európai Parlament azonban rendeleggalkotási folyamatának második olvasatában figyelmen kívül hagyta mind a Bizottság, mind a Tanács javaslatait, és újból az általa első olvasatban javasolt szöveget nyújtotta be.¹² Ebben a politikai pathhelyzetben a Bizottság is jobbnak látta, ha egyelőre teljes egészében kiveszi a rendelet hatálya alól a személyhez fűződő jogok megsértésének témakörét. Így került sor végül arra, hogy a „Róma II.” rendelet 1. cikkében felsorolt, a tárgyi hatály alól kivett

⁹ Jelentés i. m. Preambulum (13).

¹⁰ Módosított javaslat az Európai parlament és a Tanács rendelete a szerződésen kívüli kötelelemre vonatkozó törvényről. /* COM/2006/0083 végleges – COD 2003/0168 */, www.eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2006:0083:FIN:HU:HTML,2012.01.23.

¹¹ A Tanács közös álláspontja (9751/7/2006 – C6-0317/2006), www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=REPORT&reference=A6-20060481&format=XML&language=HU, (2012.01.23.)

¹² Az Európai Parlament jogalkotási állásfoglalása a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról szóló európai parlamenti és tanácsi rendelet elfogadására irányuló tanácsi közös álláspontról. (9751/7/2006 – C6 0317/2006 – 2003/0168(COD)) [Http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2007-0006&format=XML&language=HU](http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?type=TA&reference=P6-TA-2007-0006&format=XML&language=HU), 2012.01.23.

területek szabályozási köre kibővült „a magánélet és a személyiségi jogok – többek között a jó hírnév – megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelmi viszonyok” területével.

2.3. A személyhez fűződő jogok megsértéséből eredő szerződésen kívüli kötelekre alkalmazandó jog összehasonlító jogi tanulmánya

A rendelet felülvizsgálati cikke értelmében megindult a munka a Bizottság berkein belül. A tanulmány mind a 27 tagállam több mint tízezer jogi szakembere segítségével készült el 2008 szeptembere és októbere között.¹³ Célja az volt, hogy felmérje az egyes tagállamokban meglévő, a témakört érintő szabályokat, megvizsgálja a szólásszabadság és a sajtószabadság védelmi szintjét országonként, továbbá feltárja azokat a problémákat, amelyek ezen szabályok különbözőségéből erednek.¹⁴ Végezetül valamilyen megoldási javaslatot kell ajánlania, amellyel orvosolni lehetne az ezen a téren fennálló, a harmonizáció hiányából származó jogbizonytalanságot. A munkát nemcsak jogi szakemberek segítették, hanem érdekeltségük okán bevonták a média képviselőit is. Annak érdekében, hogy minél nagyobb részvételi arányt biztosítsanak, és ezáltal is egy átfogó képet kaphassanak a fennálló helyzetről, különböző kérdőíveket készítettek az interneten, amelyeket hat nyelvre is lefordítottak, valamint telefonos kampánnyal is igyekeztek minél több információt gyűjteni.¹⁵ A Bizottság munkájának eredménye megbízható alapot nyújt a jövőbeni jogalkotás számára.¹⁶

A kérdések egyrészt arra irányultak, hogy mennyiségileg felmérik, mennyire kiterjedt problémát okoznak a nemzetközi rágalmazási ügyek. A visszajelzésekből kiderült, hogy a megkérdezettek 76%-ának nem volt része határon átnyúló, személyhez fűződő jogok megsértésével kapcsolatos akár bírósági, akár bíróságon kívüli vitarendezés keretében megoldandó perben.¹⁷ Ha a másik ehhez kapcsolódó kérdést vizsgáljuk, amelyik arra vonatkozott, hogy mennyire változott ez a szám az internet és a modern technológiák fejlődésével,¹⁸ már picivel árnyaltabb képet kapunk. A válaszok ugyanis azt mutatják, hogy a megkérdezettek 68%-a¹⁹ szerint a korszerűbb kommunikációs technológiák következtében nőtt az ilyen ügyek száma.

Annak ellenére, hogy – amint az a felmérésből is kiderült – az EU tagállamaiban – legalábbis a felmérésben résztvevők válaszai alapján – a nemzetközi személyhez fűződő jogsértésekből eredő kártérítési perek nem fordulnak elő gyakran, a kérdésekre adott válaszok mégis azt mutatják, hogy a felmérésben résztvevők több mint 85%-a azon a véleményen van, hogy szükséges ezen a területen bizonyos mértékű szabályozás helyett, hogy 27 különböző állam kollíziós szabályai kerülnének alkalmazásra.

¹³ Comparative Study i. m. 5.

¹⁴ Comparative Study i. m. 24.

¹⁵ Comparative Study i. m. 27.

¹⁶ WALLIS i. m.

¹⁷ Comparative Study i. m. 114.

¹⁸ Comparative Study, i. m., Annex I.

¹⁹ Comparative Study i. m. 115.

Továbbá ha figyelembe vesszük azt, hogy azon válaszadóknak, akik a nemzetközi szintű szabályozás ellen szavaztak, a 9%-át²⁰ a sajtótársaságok képezték, megállapítható, hogy a megkérdezettek abszolút többsége egyetért a közösségi szabályozással. Pedig a sajtó- és médiaszerveknek is szükségük van a jobbiztonságra ahhoz, hogy megfelelően tudjanak működni. Minél jobban kiterjesztik munkásságukat a nemzetközi szintésre, annál jobban igénylik a kollíziós szabályok pontos meghatározását ahhoz, hogy érvényesüljön a véleménynyilvánítás szabadsága.²¹ A sajtó képviselőinek véleménye szerint a harmonizáció nagymértékben befolyásolná a sajtószabadság és a szerkesztői felelősség kérdéskörét, ami túlmutat az Európai Unió hatáskörén. Ezen kijelentésüket arra alapozták, hogy az Európai Közösséget létrehozó Szerződés akkor hatályban lévő 65. cikke – az 1999-es Amszterdami Szerződés által bevezetett módosításai értelmében – csak akkor hatalmazza fel az Unió szerveit a több államot érintő igazságügyi együttműködés területén szükséges intézkedések megtételére, így többek „között a tagállamokban alkalmazandó kollíziós, illetve joghatóságra vonatkozó szabályok összeegyeztethetőségének előmozdítására”, ha az intézkedés a belső piac megfelelő működéséhez elengedhetetlen.²² A Lisszaboni Szerződés – amely csak a Tanulmány részét képező kérdőívek kitöltésének lejáratí határideje után lépett hatályba – már sokkal nagyobb teret enged az uniós szintű szabályozásnak azáltal, hogy a fent említett kompetenciát – a 81. cikkbe foglalt „különösen” szó beiktatásával – felszabadította a belső piaci kritérium alól.²³

Egy jól működő demokráciában mind a magánélethez fűződő jognak, mind a szólásszabadság és sajtószabadság jogának érvényesülnie kell; az érvényesülés terén jelentkező zavarok jelzik a demokratikus működés hiányosságait is. Ezért is képezi a nemzetközi magánjogi szabályozásnak olyan érzékeny vetületét a nemzetközi rágalmazási ügyekre alkalmazandó jog meghatározása.²⁴ Ezt a nézetet vallja a kérdőíveket kitöltők több mint fele.²⁵ Bár azok között, akik szerint egyik vagy másik jognak kell előnyt élveznie, a legtöbben mégis arra szavaztak, hogy a nemzetközi határokat átlépő, személyiségi jogokat sértő esetekben a magánélethez fűződő jogoknak kell nagyobb jelentőséget tulajdonítani. A többség tehát azon a véleményen van, hogy nem vehető figyelembe az esetleg hátrányosabb helyzetben lévő sértett fél gyengébb pozíciója, vagyis ez nem adhat okot arra, hogy az ő magánélethez fűződő jogai hátterbe szorítsák a másik fél véleménynyilvánítási jogát.

²⁰ Comparative Study i. m. 116.

²¹ Angela Mills WADE: EPC on The Link between Brussels I and Rome II in Cases Affecting the Media. www.conflictoflaws.net/2010/epc-on-the-link-between-brussels-i-and-rome-ii-in-cases-affecting-the-media/ (2012.01.26.)

²² Az Európai Unióról szóló Szerződés és az Európai Közösséget létrehozó Szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata, HL C 321E, 2006. december 2., 65. cikk.

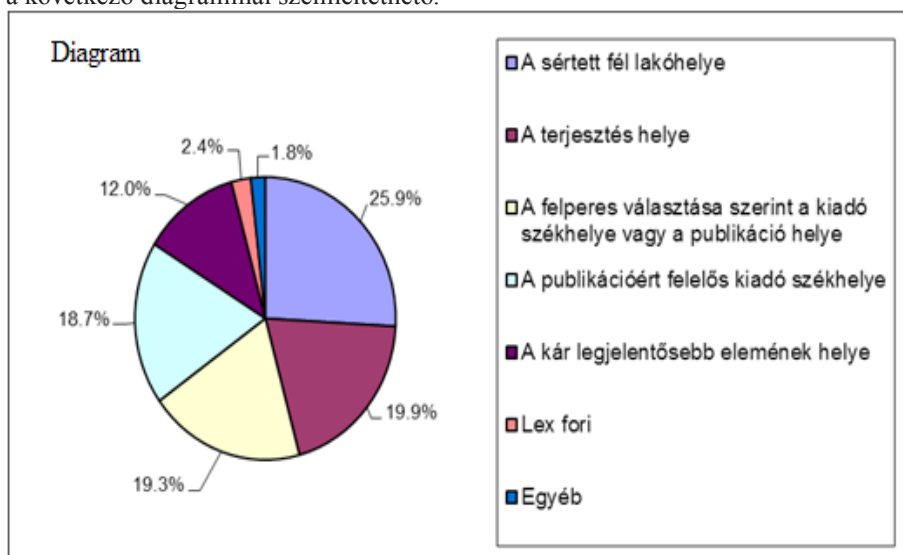
²³ Csongor István NAGY – Sarolta SZABÓ: A way ahead toward a deeper integration of EU PIL: the unification of the rules on violations of privacy and rights relating to personality, In: *Central and Eastern European Countries After and Before the Accession*. Vol 1. (Eds: Somssich, Réka – Szabados, Tamás) Budapest, ELTE – Jean Monnet Centre of Excellence, 193.

²⁴ KUIPERS i. m. 1681.

²⁵ Comparative Study i. m. 117.

3. A kapcsolóelvek problematikája

A kérdéseknek talán az egyik legfontosabbika arra kereste a választ, hogy vajon nemzetközi rágalmazási ügyekben főszabály szerint milyen kapcsolóelv legyen irányadó az alkalmazandó jogra. A Tanulmányban szereplő kérdőív egy sor kapcsolószabály felsorolásával lehetőséget nyújtott a megkérdezett feleknek, hogy kiválasszák, melyik szabály alkalmazása vezetne a legmegfelelőbb eredményre az adott problémakörben. A felsorolt kapcsolószabályok és a rájuk leadott szavazatok aránya a következő diagrammal szemléltethető.

A diagramból²⁶ is látható, hogy a kérdést megválaszolóknak egyrészt eleve megadott kapcsolóelvek közül kellett kiválasztaniuk azt, amelyik szerintük a legalkalmasabb az adott kérdés rendezésére, másrészt lehetőségük volt önállóan javasolni valamilyen más megoldást. Ezzel a lehetőséggel azonban a résztvevők mindössze 1.8%-a élt. Az is megállapítható, hogy valójában két kapcsolószabály között dőlt el a versengés: a locus damni és a kiadó székhelye között. Ugyanis mind a sértett fél lakóhelye, mind a terjesztés helye, mind a kár legjelentősebb elemének helye egyaránt a kár bekövetkeztének helyére utal. Ez azt jelenti, hogy a felmérésben résztvevők nagyobb része a személyhez fűződő jogok megsértése miatti nemzetközi esetekben alkalmazandó jogként a leghelyesebb megoldásnak a lex damni-t vélik, miközben a legtöbb tagállamban az ezt a kérdést szabályozó kapcsolóelv a lex loci delicti commissi.

Ettől függetlenül nem tekinthetünk el attól a tényről, hogy valójában önmagában egyik javasolt kapcsolószabály sem kapott döntő többséget, a legnagyobb támoga-

²⁶ A diagram adatai a Comparative Study 118. oldalán találhatóak, a diagramot magam készítettem.

tottságot élvező, a sértett fél lakóhelye szerinti állam jogát alkalmazandó jogként jelölő kapcsolószabály is mindössze a leadott szavazatok 26%-ával áll az élen. A média vagy sajtó útján elkövetett, magánélethez fűződő jog megsértéséből eredő jogvitákról elmondható, hogy sok esetben a kár bekövetkeztének helye egybeesik a sértett lakóhelyével, hiszen általában itt van a sértett félnek ismertsége, itt van érdekeltségeinek központja, ez az a hely, ahol érdeke fűződik ahhoz, hogy jó hírre legyen. Az elv egyik előnye, hogy általa csak egy konkrét ország joga lesz kijelölve alkalmazandóként, és így a helyzet nem ad lehetőséget a sértett félnek forum shoppingra. Másik oldalról az alperes számára is bizonyos fokú jogbiztonságot teremt, hisz tudnia kell, hogy az, akiről valamilyen cikket megjelentet, hol lakik. Természetesen a sértett lakóhelye sem mindig egyértelmű, hisz vannak olyan nemzetközileg is ismert színészek, akiknek egyik országban van a bejelentett lakóhelyük, de a munkájuk miatt másik országban kell hosszabb ideig, akár egy évig is tartózkodniuk, ami megnehezíti az adott személy lakóhelyének megjelölését. Továbbá önmagában ez a kapcsolóelv alkalmazása nem minden esetben jelent szoros kapcsolatot a sértettet ért kárral. Elképzelhető ugyanis, hogy a sértett lakóhelyén nem jelenik meg a sérelmezett publikáció, ilyenkor ez a kapcsolóelv inkább csak egy megkonstruált kapcsolatot jelent a sértettet ért kárral, ráadásul teljes ellenzést váltott ki a média képviselőinek a részéről.²⁷ Ellenérvként felhozható az, hogy ennek a kapcsolóelvnek az alkalmazásával előfordulhat, hogy a megjelent publikáció teljesen jogszerű a közzététel helyén, amely egyben megegyezik az eljáró fórum országával, de a sértett lakóhelyének állama, mint alkalmazandó jog szerint az alperes mégis felelősségre vonható, mert az ország joga szerint a publikáció mégis rágalmozónak minősül. Ez a probléma azonban Olivera Boskovic szerint megoldható a fórum közrendjére való hivatkozással.²⁸

A sajtó részéről a preferált kapcsolószabály természetesen a publikáló szerv székhelye szerinti állam joga. Ez az az állam, amelynek a jogát ismeri, így ennek a szabálynak az alkalmazása jogbiztonsághoz vezet, legalábbis a sajtó- és médi orgánmok részéről.²⁹ Ez azt jelenti, hogy nem kell figyelemmel lenniük más állam jogrendjére, és azt sem kell tudniuk, hol mindenhol következhet be kár a sértett fél részéről. Másrészt ezen kapcsolóelv alkalmazása a költségeik csökkentéséhez is vezet olyan mértékben, hogy mentesülnek az esetleges fordítások, vagy a másik állam jogának megismerése következtében őket terhelő költségek alól. Ez azonban véleményem szerint már nem tűnik igazságosnak, ha azt nézzük, hogy ezáltal mindezen költséget a sértett félnek kell viselnie. Hisz a kiadó saját felelősségére dönt arról, hogy tevékenységét külföldre is kiterjeszti, ezáltal viselnie kell annak kockázatát,

²⁷ Nerea MAGALLÓN: Country of Origin Versus Country of Destination and the Need for Minimum Harmonisation. www.conflictoflaws.net/2010/country-of-origin-versus-country-of-destination-and-the-need-for-minimum-substantive-harmonisation/ (2012.01.25.).

²⁸ Olivera BOSKOVIC: Rome II and Defamation. www.conflictoflaws.net/2010/boskovic-on-rome-ii-and-defamation/ (2012.01.25.).

²⁹ Louis PERREAU-SAUSSINE: Rome II and Defamation. www.conflictoflaws.net/2010/perreau-saussine-on-rome-ii-and-defamation/ (2012.01.26.).

hogy egy esetleges jövőbeni kártérítési perrel kell szembenéznie.³⁰ Ami még jobban előmozdítja ezt az egyensúlytalan helyzetet, ha a sajtószerv él a székhelyáthelyezés lehetőségével vagyis olyan tagállamban alakul meg, amely ország joga a legkedvezőbb a számára, vagyis ahol minél kevésbé korlátozzák a szólásszabadságot.³¹ Ez a helyzet akár *domicile shopping*-hoz³² is vezethet, amely hasonló lehetőségeket teremt a sajtó számára, mint amit a forum shopping lehetősége a felperes számára.

4. Megoldási javaslatok

Megfogalmazódik az a kérdés, hogy mi is valójában az európai jogalkotó végső célja: az, hogy esetleg továbblépjen egy magasabb eszme, az európai polgári jog megvalósítása felé, vagy az, hogy jobbiztonságot és előreláthatóságot vigyen a tagállamok jogalkalmazási gyakorlatába.³³ Ahhoz, hogy a végső megoldás megfelelő legyen a tagállamok és az érdekelt felek számára, szükséges, hogy a határon túli jogvitában érintett felek védelme megfelelő garanciákkal biztosított legyen, és hogy az igazságügyi és politikai feltételek olyanok legyenek, amelyek között megvalósulhat a felek közötti egyenlő bánásmód elve.³⁴

Kiindulópontként először is azt kell eldöntenünk, hogy van-e egyáltalán szükség az Európai Unió szintjén harmonizált kollíziós szabályokra. Különböző ellenvélemények³⁵ születtek e téren. Maga a tény, hogy nem sikerült konszenzusra jutniuk a jogalkotóknak a „Róma II.” kodifikációja során, is mutatja, hogy az érdekelt felek mennyire óvatosan, konzervatív módon viszonyulnak a szabályozásbeli módosításokhoz.³⁶ A jogirodalom berkeiben is vannak olyan nézetek, amelyek megerősítik azt az elgondolást, hogy a jelenlegi status quo fenntartása tűnik a legésszerűbb megoldásnak. Dickinson szkepticizmusa azon alapszik, hogy szerinte a nemzetközi rágalalmazási kérdések problémája nem olyan sürgető, hogy azzal ne lehetne megvárni az egész rendelet felülvizsgálatát, és lehetséges az is, hogy a terület szabályozása további problémát fog majd felvetni.³⁷ Ezt az érvelést alátámasztja az a tény is, hogy – amint azt a Tanulmány is kimutatta – a nemzetközi rágalalmazási esetek nem túl gyakoriak az Unión belül. Hartley véleménye szerint azért nincs szükség szabályozásra, mivel a jelenlegi megoldás, azaz hogy az eljáró fórum saját nemzetközi magánjogát alkalmazza, egyszerű és világos. Nem támasztható alá bizonyítékokkal az, hogy a

³⁰ Comparative Study i. m. 121.

³¹ Comparative Study i. m. 146.

³² Comparative Study i. m. 122.

³³ WALLIS i. m.

³⁴ MAGALLÓN i. m.

³⁵ Andrew DICKINSON: Privacy and Personality Rights in the Rome II Regime-Not Again? www.conflictoflaws.net/2010/privacy-and-personality-rights-in-the-rome-ii-regime-not-again/ (2012.02.25.); valamint Trevor HARTLEY: The Problem of „Libel Tourism”. www.conflictoflaws.net/2010/hartley-on-the-problem-of-libel-tourism/ (2012.01.25.).

³⁶ WALLIS i. m.

³⁷ DICKINSON i. m.

közösségi harmonizáció jobban biztosítja majd az előreláthatóságot. Az a tény, hogy minden esetben ugyanazon kollíziós szabály határozza meg az alkalmazandó jogot, nem jelenti az egységes értelmezést, ami mindig a bíró értékrendszerének és kulturális beállítottságának függvénye lesz továbbra is. Összességében mégis megállapítható, hogy a közös szabályok léte nagyobb jogbiztonságot és előreláthatóságot biztosít majd mind az alperesek, mind a felperesek számára.³⁸ Véggkövetkeztetésül elmondható, hogy valamilyen szintű Uniós szabályozásra szükség van. Egyik opcióként felmerülhet az európai szintű anyagi jogi jogegységesítés megoldása is. Az utóbbi években felerősödött egy közös európai polgári jogi kódex megalkotásának gondolata, amely tartalmazná a szerződésen kívüli kötelmek szabályait is.³⁹ Ennek elérése nagyon komplex és erőt próbáló feladat, amelynek megvalósítása az európai integráció jelenlegi stádiuma mellett nem egy lehetséges alternatíva.⁴⁰ A legkézenfekvőbb megoldás tehát a kollíziós szabályok Európai Unión belüli harmonizációja. A megfelelő kollíziós szabály kiválasztása során azonban több problémára is megoldást kell találnia a jogalkotónak. Így először is meg kell találnia azt a kapcsolóelvet, amely minden fél számára a legjobban elfogadható.

Az egyik opció az, ha elfogadjuk a *lex loci damni*-t,⁴¹ vagy annak az egyik változatát, a sértett fél lakóhelyét kapcsolóelvként. A sértett fél lakóhelyének mint kapcsolószabálynak a kodifikálása Von Hein szerint azzal az előnnyel jár, hogy megakadályozza, hogy ugyanabban az ügyben több állam joga is alkalmazható legyen, tehát az egyszerűséget és jogbiztonságot is szolgálja.⁴² Azonban azt is figyelembe kell venni, hogy ez a nézet már egyszer megbukott (ez volt a Bizottság legelső javaslata a „Róma II.” kodifikációja során). Von Hein a szabály fenti előnye mellett ellenérveket is felhoz ezen kapcsolószabály alkalmazása ellen. A szabály alkalmazása ugyanis oda vezethet, hogy harmadik országbeli sértett fél esetén a bíróságnak a harmadik ország jogát kellene alkalmaznia.⁴³ Ugyanis a rendelet nemcsak az Európai Unió tagállamainak jogrendszerét érintő ügyben alkalmazandó, hanem akkor is, ha annak szabályai harmadik állam jogának alkalmazására vezetnek. Így előfordulhat akár az is – ahogyan azt Hartley hozzáteszi –, hogy egy harmadik országbeli diktátor – érintettsége esetén – megváltoztathatja saját államának szabályait úgy, hogy azok alkalmazása által bármely róla megjelentetett kritikái publikáció rágalmazónak minősülhet.⁴⁴

A média azt a kifogást emelte a kár bekövetkezte helyének alkalmazásával szemben, hogy míg a székhelye szerinti állam joga jogszerűnek minősíti a közzétett tartalmat, addig a *lex loci damni* szerint alkalmazandó anyagi jog rágalmazónak találja azt. Diana Wallis ezt a problémát azonban megoldhatónak véli a közrendi klauzula

³⁸ KUIPERS i. m. 1682.; Comparative Study i. m. 142.; valamint BOSKOVIC i. m.

³⁹ Comparative Study i. m. 52.

⁴⁰ Comparative Study i. m. 53.; valamint WALLIS i. m.

⁴¹ NAGY–SZABÓ i. m. 209–210.

⁴² Jan VON HEIN: Rome II and Defamation. <http://conflictoflaws.net/2010/von-hein-on-rome-ii-and-defamation/> (2012.02.26.).

⁴³ VON HEIN i. m.

⁴⁴ HARTLEY i. m.

alkalmazásával.⁴⁵ Ez azonban csak akkor biztosít garanciát a sajtó számára, ha a fórum közrendje megegyezik a sajtószerv székhelye szerinti állam közrendjével, annak is a szólás- és sajtószabadságot érintő kérdéseivel. Ezt küszöbölne ki az a szabály, amely lehetővé tenné olyan közrendi klauzula alkalmazását, amelynek alkalmazásával a publikáló szerv hivatkozhatna a saját székhelye szerinti állam közrendjére. De véleményem szerint ez sem jelenti azt, hogy bármely esetben, amikor az alkalmazandó anyagi jog ellentétes a székhely szerinti állam anyagi jogszabályaival, fel lehetne hívni a közrendi klauzulát. Valamely állam közrendjének megsértéséről ugyanis csak akkor beszélhetünk, ha a nemzetközi magánjog által kijelölt anyagi jogszabály a másik állam valamely alapelvebe, vagy a másik állam jogrendjében alapvetőnek minősített jogszabályba ütközik.⁴⁶

Alternatívaként felmerülhet a publikáló székhelye szerinti állam joga, amely kapcsolószabály a média- és sajtóorgánumoknak kedvez, mivel ezáltal a sajtó nem lenne kitéve a harmadik ország joga szerinti elbírálásnak.⁴⁷ Álláspontom szerint ez a szabály túlságosan előnyös a sajtó számára, hisz a publikáló személy az egyedüli, akinek ellenőrzése alá tartozik az esemény, amely majd kiváltja a kárt és ezzel együtt a kártérítési pert. A felperes csak elszenvetője az alperes által elindított cselekményeknek. Tegyük fel azonban, hogy a felperes egy nemzetközileg ismert, jól szituált személy, aki olyan országban indít pert egy újságíró ellen, amelyben nagy a valószínűsége pernyertességének. Előfordulhat viszont az is, hogy a felperesnek egy nemzetközi sajtócéggel kell szembenéznie. Tehát a jogviszonyban mindkét fél lehet jobb és kedvezőtlenebb helyzetben, így ezen indok alapján nem alkotható olyan szabály, amely csak egyik félnek kedvez, ezért – ahogyan azt Wallis is hangsúlyozza – valamilyen semleges megoldást kell találni.⁴⁸ Ha már egyszer a média ellenzése miatt nem volt elfogadható a sértett lakóhelyén alapuló szabály, amely a sértett félnek kedvez, akkor nem fogadható el olyan kapcsolóelv sem, amelyik a másik félnek kedvez. Az, hogy melyik jog – a magánélethez fűződő jog vagy a szólásszabadság – legyen preferálva az adott államban, maradjon az anyagi jogi szabályozás kérdése, a nemzetközi magánjognak helyett egyensúlyi helyzetet kell teremtenie.⁴⁹

A publikáció székhelye mint a származási ország elvének (*place of origin*) egyik alternatívája csak akkor fogadható el, ha bizonyos európai szintű anyagi jogi minimumharmonizáció megvalósul. Ezt a nézetet vallják mind a Bizottság által készített tanulmány, mind a jogirodalomban megjelent bizonyos álláspontok, nevezetesen Diana Wallis és Nerea Magallón.⁵⁰ Magallón szerint, ha minden tagállam egyformán bevezetne a sértett felet védő minimum standardokat, akkor az alperes sajtószerv számára sem érné meg olyan tagállamban székhelyet alapítani, ahol számára legked-

⁴⁵ WALLIS i. m.

⁴⁶ KENGYEL Miklós – HARSÁGI Viktória: *Európai polgári eljárásjog*. Budapest, Osiris Kiadó, 2009. 120.

⁴⁷ KUIPERS i. m. 1693.

⁴⁸ WALLIS i. m.

⁴⁹ KUIPERS i. m. 1698.

⁵⁰ Comparative Study i. m. 147.; WALLIS i. m.; valamint MAGALLÓN i. m.

vezőbbek a feltételek, mert azok mindenhol azonosak lennének.⁵¹ A nézet alapján a minimumharmonizáció nem a közösségi szintű kollíziós jogi szabályozás alternatívája, hanem annak kiegészítő megoldása lehetne.⁵² Talán ez egy mindkét fél számára elfogadható, egyensúlyi helyzetet teremtő megoldás lenne, csak kérdéses, hogy egyáltalán megvalósulhat-e. Hiszen ha már a kollíziós szabályok megalkotása is ekkora fejlődést okoz az európai jogalkotónak, a még invazívabb módon a tagállamok szuverenitását érintő anyagi jogi harmonizáció – akár csak minimum szabályok révén is – még hosszadalmasabb kodifikációs folyamatot vált majd ki. Jan Kuipers is ezen okokra hivatkozva fejt ki kétségeit egy ilyen mértékű jogalkotási folyamat megvalósíthatóságát illetően.⁵³

A tanulmányban szereplő kérdőív⁵⁴ által összeállított kapcsolóelvек között szerepelt a *lex fori* lehetősége, bár csak a megkérdezettek elhanyagolható 2,4 %-a⁵⁵ gondolta úgy, hogy ez a kapcsolóelv elfogadható megoldásként szolgálna. Ezen szabály alkalmazása Kuipers szerint nem járna együtt az előreláthatóság követelményével, hisz annyi állam joga lehetne alkalmazandó, ahány államnak joghatósága van az adott ügyben.⁵⁶ Bettina Heiderhoff is amellett érvel, hogy a *lex fori* alkalmazása a felperesnek kedvezne, aki a joghatósággal rendelkező bíróságok közötti választással egyben alkalmazandó jogot is választhatna. Továbbá a *lex fori* alkalmazása inkább az angolszász országokban gyakori, a kontinensen tabukérdésnek számít.⁵⁷

További variációként szóba jöhet még – amint azt Wallis és Boskovic is megjegyzi – a legszorosabb kapcsolat elve mint kitérítő klauzula, amely – ha főszabályként a kár bekövetkeztének helye szerinti jog lenne az alkalmazandó – redukálná a *lex loci damni* elvéből fakadó negatív hatásokat.⁵⁸ A „Róma II.” rendelet is alkalmazza kitérítő szabályként a *lex loci damni* elve alól.⁵⁹ Jan Kuipers álláspontja szerint, aki ezen szabály alkalmazását szorgalmazza, a legszorosabb kapcsolat elvének a konkrét esetben történő meghatározását a nemzeti bíróságokra kellene hagyni. A túlzottan nagy diszkrecionális szabadságot jelentő gumiszabály hátrányait ellensúlyozandó, megjelöl bizonyos kritériumokat, amelyek útmutatást adnának arra nézve, hogy az adott esetben milyen feltételek fennállta jelenti a szorosabb kapcsolatot. Ilyen releváns kritériumok lehetnének: a publikáló alapításának helye, a sértett fél lakóhelye, azon ország, amelyben a legtöbb kár megvalósult, azon állam, ahol a legnagyobb számú publikáció megjelent, a publikáció nyelve, a publikáció által megcélzott közönség.

⁵¹ MAGALLÓN i. m.

⁵² Comparative Study i. m. 146.

⁵³ KUIPERS i. m. 1698.

⁵⁴ Comparative Study i. m., Annex I.

⁵⁵ Comparative Study i. m. 118.

⁵⁶ KUIPERS i. m. 1699.

⁵⁷ Bettina HEIDERHOFF: Privacy and Personality in the Rome II Regime – Yes, Lex Fori, Please! www.conflictoflaws.net/2010/heiderhoff-privacy-and-personality-rights-in-the-rome-ii-regime-yes-lex-fori-please/ (2012.jan.26.).

⁵⁸ BOSKOVIC i. m.; valamint WALLIS i. m.

⁵⁹ „Róma II.” rendelet, 4. cikk (3).

Az interneten történő jogsértések esetén ilyen tényező lehet az internetes oldal domain neve. A jogtudós szerint további előnye ezen kapcsolóelv alkalmazásának az, hogy csupán egy ország jogának alkalmazására vezet, valamint, hogy megoldaná az interneten történő rágalmazás problémáit. A legszorosabb kapcsolat alkalmazásának elve ugyanis mentesítené a jogalkotót az ezen eseteket rendező külön speciális szabályok megalkotása alól.⁶⁰

Minden egyes felvázolt lehetőségnek megvan a maga előnyös és hátrányos oldala, és valószínűleg egyik megoldás sem tud tökéletes elégedettséget kiváltani az érdekelt felek részéről. Bármilyen döntést is hoz az európai jogalkotó, mindig lesznek olyanok, akik nem értenek egyet az adott szabályozással. A jelen esetben is nagyon eltérő reakciók jelentkeztek egyrészt a média és a szabadságjogokért harcoló szervezetek, másrészt a sértetti oldalon álló hírességek és politikusok – akik a média által történő rágalmazás célkeresztjében állnak – oldaláról.⁶¹

Mindezek után kijelenthető, hogy nincs tökéletes megoldás, ezért meg kell találnunk a második legmegfelelőbb szabályozást.⁶² Ilyen megoldásnak minősülhet véleményem szerint a román nemzetközi magánjogi szabályozás, amely remek példa arra, hogyan hozható egyensúlyba mindkét egymással versengő személyhez fűződő jog.⁶³ Románia speciális tényállásként szabályozza a média és sajtó útján történő rágalmazási eseteket. A sértett félnek választási jogot biztosít a következő kapcsolóelvek közül:

- a) a sértett fél lakóhelye;
- b) a kár bekövetkeztének helye;
- c) a károkozó személy lakóhelye vagy székhelye.

Az eddigi rendelkezések a sértett fél érdekeit védik azáltal, hogy biztosítják felperes választási lehetőségét, másrésztől az általa első két helyen választható kapcsolószabályok szintén előnyt jelentenek a számára. Azonban a (2) bekezdés feltételhez köti a felperes választási szabadságát, ezzel visszabilentve a mérleget az egyensúlyi helyzetbe, mégpedig az előreláthatóság feltételéhez. A sértett fél ugyanis csak akkor választhatja az a) vagy a b) pontokban megjelölt állam jogát, ha a kár előidézője ésszerűen előre láthatta, hogy cselekményének káros hatásai ezen országokban bekövetkezhetnek.⁶⁴ A szabály alkalmazása lehetőséget biztosítana a bíróság számára a konkrét esetek egyediesítésére, nevezetesen arra, hogy megállapíthassák, adott esetben melyik az a fél, amelyik visszaélt jogaival a másik fél rovására. Ezáltal vagy a sértett fél választási jogát ismerné el, vagy az előreláthatóság vizsgálatának megengetésével garantálhatná, hogy az alperes jogai se szenvedjenek csorbát akkor, amikor a felperes rosszhiszeműen választotta a számára legmegfelelőbbnek vélt fórumot.

⁶⁰ KUIPERS i. m. 1702–1704.

⁶¹ DICKINSON i. m.

⁶² NAGY–SZABÓ i. m. 210.

⁶³ WALLIS i. m.

⁶⁴ Comparative Study i. m. 99.

5. Végszó

A jogi szabályozás az élet után „kullog”. Ez így is van helyén, hisz először mindig valamilyen új jelenség üti fel a fejét, amely problémát okoz, s erre a jogalkotónak kell reagálnia. Bár a rágalmazás ténye az emberek közötti kapcsolatokban már régóta jelen van, annak ‘nemzetköziesedése’, és az ezzel együtt járó nehézségek igenis jogi szabályozást igényelnek.

Az alkalmazandó jog kérdésköre esetén a megalkotandó szabályozás előtt az európai jogalkotónak azt kell eldöntenie, hogy olyan szabályozást alkosson-e, amely alapján egy olyan állam joga kerül alkalmazásra, amelyik a sértett fél jó hírnevét helyezi előtérbe, vagy egy olyan jog, amelyikben inkább a sajtónak biztosított szólásszabadsághoz való jog részesül előnyben. Ezért gondolom úgy, hogy a „Róma II.” rendeletnek a magánélethez és személyhez fűződő jogok jövőbeni kodifikációja során olyan kapcsolószabályt kellene beiktatnia, amelyben a bíróságnak lehetősége van arra, hogy mérlegelje, a konkrét esetben melyik fél védeni rendelt alapjogát helyezi előtérbe. Amint az a román szabályozásból is kitűnik, ott a szabályozás előnyt biztosít a sértett félnek azáltal, hogy kiválaszthatja, melyik állam joga a legmegfelelőbb számára. Viszont ha a bíróság úgy látja, hogy a felperesnek nyújtott ilyen nagymértékű előny túlzottan is igazságtalan helyzethez vezetne, tehát ha az eljárás folyamán az eset körülményei arra engednének következtetni, hogy a felperes rosszhiszeműen, a számára biztosított jogokkal élve, de ugyanakkor visszaélve használta ezen jogosultságát, akkor az egyensúlyi helyzet helyrebillentésére szolgálhat az előreláthatóság klauzulája. Ellenérvként felhozható, hogy ezzel a szabállyal túl nagy teret engedünk a szabad bírói mérlegelésnek, de ha belegondolunk, végső soron a bíró az, aki a legjobban beleláthat a felek helyzetébe, és mindent mérlegelve hozhatja meg ítéletét. Természetesen ez sem nyújt tökéletes megoldást a problémára, de amint azt fentebb már kifejtettem, valószínűleg nem is találhatjuk meg a legjobb kapcsolószabályt. Csak törekedni lehet arra, hogy a legkevésbé igazságtalan szabályozási módszer kerüljön majd be egy jövőben esetlegesen módosítandó európai szintű jogszabályba.